

K. Farkas Claudia

„Reménytelennek tűnő, örökös ideodajárkálás két szomszédvár között”

Kikeresztelkedés és zsidótörvények

Magyarországon a két világháború közötti időszakban a zsidóság jogait több törvény is korlátozta. Az érintettek közül sokan a kikeresztelkedésben látták a menekülés egyik lehetséges útját.¹ A kikeresztelkedés érvényességét és hatékonyságát azonban az egyes zsidótörvények eltérően szabályozták. Az első zsidótörvény éve, 1938, valóságos hullámhegynek tekinthető a kikeresztelkedések szempontjából².

Az 1938-as és a későbbi kikeresztelkedéssel az érintettek számára valójában csak nagyon bizonytalan előnyök jártak, mert a zsidótörvények ennek fejében nem ígértek enyhítést. Kiváltak a zsidóságból, de a keresztény társadalomba csak úgy-ahogy tagolódhattak be.³ Találó jellemzést adott erről Bálint László, aki maga is ezt az utat járta be: „Akik elhagyták az ősi hitet, vergődnek az őket őrlő malomkövek között, lézengenek úgy, hogy sehova sem tartoznak. A zsidóság, a régi tábor, tobzódó gyűlölettel tagadta ki valamennyiüket, az erős, hatalmas, új gyülekezet, ahova menni akartak, viszont

¹ Karády Viktor: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Cserépfalvi Kiadása, Bp., 1997. 132.o. (a továbbiakban: Karády: Zsidóság, modernizáció...) Továbbá: Karády Viktor: Traumahatás és menekülés. A zsidó vallásváltók szociológiája 1945 előtt és után. In: Múlt és Jövő, 1994/2. sz. 73-74.o.

² 1919-ben 7146, 1920-ban 1925, 1933-ban 909, 1937-ben 1598, 1938-ban 8584, 1939-ben 6070, 1940-ben 3245, 1941-ben 3072 zsidó választotta a kikeresztelkedést. In: Karády: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás...303.o.

³ Gergely Jenő is említést tesz arról, hogy a legtöbb keresztény felekezetben számon tartották a konvertitákat. Ezért ezek az emberek joggal érezhették úgy: volt felekezetük mellett a keresztény egyházak is megtagadják őket. Gergely Jenő: A történelmi egyházak és a Holocaust. In: Holocaust Emlékkönyv. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából. Kiadja a Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség. Bp., 1994. 317.o.

éppen csak megtűri őket és formaian ad nekik hazát. Reménytelennek látszó, örökös ideodajárkálás ez két szomszédvár között.”⁴

Az 1938:XV.tc., az első zsidótörvény a vallásváltoztatást csak az 1919. augusztus 1-je előtti áttérések esetében ismerte el. A kikeresztelkedők aktusa irracionális lépés volt, emberileg azonban érthető, és persze azt sem lehetett tudni, mire lehet „jó” a frissen megszerzett keresztség, ha nem a kikeresztelkedőknek, hát gyermekeiknek. A keresztség felvételére valószínűleg a legasszimiláltabbak voltak először hajlandók. Sokakat az adott szituációban nem is az asszimilációba vetett hit indított erre, hanem külső kényszerítő körülmények vittek rá.⁵ A „kitért” zsidóság mindenestre igen kényes helyzetben találta magát.

Már a zsidótörvény benyújtásakor elkezdődött az áttérési hullám. A korabeli zsidó újságok számos, idevágó írást közöltek. „Noha mindenki tudja, hogy teljesen hatástalan, egyre tart a menekülés Izrael hajójáról”⁶ – írta az „Országos Egyetértés” című lap. Az újságok és folyóiratok elutasító hangnemben, „ide-oda röpködő muslica-lelkeknek”⁷ nevezték őket, és leplezetlen megvetéssel írtak róluk. A zsidó társadalom elutasító, bizonyos mértékig megvető reagálásának többféle gyökere volt. A zsidó közösségekben maradtak meg voltak győződve arról, hogy a „hittagadók” csakis a könnyebb boldogulás reményében, gazdasági és társadalmi helyzetük javítása vagy enyhítése céljából, tehát anyagi illetve presztízsérdekből döntöttek a kikeresztelkedés mellett. Az összefüggés a zsidótörvény és a keresztség felvétele között vitathatatlan volt, ezért az a felvetés, hogy választásuk háttérében igazi meggyőződés, mély lelki okok húzódnának meg, ebben a körben szinte fel sem merült. Így sokkal inkább azt hangoztatták, hogy a kikeresztelkedést választók régi vallásos közösségüket „felrúgták, cserbenhagyták, megtagadták, kigúnyolták, elárulták.”⁸ Ezen túlmenően pedig távozásukkal megbontották és meggyengítették a zsidó közösség sorait. Az „Egyenlőség” című lap azt is a kikeresztelkedett zsidók szemére vetette, hogy „nyíltan antiszemitáskodnak, tüntettek a zsidóság ellen, melyet lenéztek és megvetésnek tettek ki.”⁹ A lap a kitértektől való merev elhatárolódást javasolta

⁴ Bálint László: Az áttért megszólal. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged. A könyvnyomtatás feltalálásának 500. évfordulójára. 7.o.

⁵ Az 1938-as esztendőben 8548 zsidó (nagyjából az egész zsidó népesség 1%-a) választotta a kikeresztelkedést. In: Karády: Zsidóság, modernizáció...134.o. Egy másik, csak a fővárosra vonatkozó forrás szerint 1938-ban Budapesten 6127-en választották a kikeresztelkedést, 3063 férfi és 3064 nő. Római katolikus vallásra 3560-an, gögög katolikusra 51-en, görög keletire 40-en, evangélikusra 1454-en, reformátusra 816-an, unitáriusra pedig 206-an tértek át. In: Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. 1939. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása, Bp., 1939. 513.o.

⁶ Országos Egyetértés, 1938. 05. 22. 8.o.

⁷ Egyenlőség, 1938. 04. 28. 2.o.

⁸ Uo. 3.o.

⁹ Uo.

a közösségben maradottaknak. „Semmi közünk a kitért zsidókhoz. Nem akarunk róluk tudni. A kitért zsidók elárulták a zsidóságot.”¹⁰ - olvasható az indoklás. Úgy látták: a kitérés pszichózis áldozatai a keresztlevelet olyan útlevelnek tekintik, amely „egy jobbnak remélt szférába segítheti át”¹¹ őket. Próbálták bizonyítani, hogy azokat, akik rosszul értelmezett anyagi szempontok miatt hajlandók lemondani az egyik legfőbb erkölcsi értékükről, a hitükről, a keresztény vallásfelekezetek sem látják szívesen¹², hiszen ők is érzékelik, hogy az ilyen jellegű áttérések mellőzik az igazi vallási indíttatást. Áttérésükkel annyi változik csupán, hogy „rossz zsidókból” - akiktől maga a zsidóság is szívesen vesz búcsút - „rossz keresztényekké” válnak. Így az egyházaknak áttérésükből lelki értelemben nem származik haszna.

Az erősödő antiszemitizmus légkörében az átkeresztelkedés az elhagyott, üldözött közösség szemében az ősök és a sorstársak cserbenhagyását jelentette. Ez a lépés szinte árulással, az ellenség táborához való átállással volt egyenértékű. A „Remény” című ifjúsági lap érdekes példával szolgál. Részletet közölt S. I. kereskedelmi iskolai tanulónak egy kitérni készülő barátjához írott (képzelt) leveléből: „Kedves Barátom! Most értesültem meggondolatlan elhatározásodról - és nem ismerek Rád. [...] Mikor a spártai ifjú csatába indult, anyja, fia pajzsára mutatva így szólt: >Vagy ezzel, vagy ezen! < Mikor édesanyád világrahozott, Téged is csatába küldött, hogy harcok közepette megállj a helyedet. S miként a görög ifjú nem vesztette el pajzsát megfutamodás közben sem, (inkább megölte magát) úgy Te se dobd el pajzsodat, a vértedet: a hitedet. Mi zsidók, egy kis hadsereg vagyunk.[...] *Hát te minket cserben akarsz hagyni?...*és azt hiszed, hogy lesz egy nyugodt éjjeled? Úgy érzed majd magad, mint egy amerikai cowboy - frakkban. És ezt nehéz lesz viselni, súlyos teher az! Hidd el nekem: Nem illik Rád!”¹³ Másrészt akármilyen őszinte volt is esetenként a megkeresztelkedőknek az új vallásba vetett hite, az áttérők szándékának ilyen háttérét több oldalról is megkérdőjelezték. Rendszerint az új vallásközösség sem tekintette őket teljes jogú tagjainak.

Az „Egyenlőség” érveléséhez keresztény egyházi vezetőknek a zsidóságot a valláscserétől óvó kijelentéseit is felhasználta. A protestáns egyház egyik kiemelkedő vezetőjének, Dr. Balthazar Dezsőnek 1924-ben elmondott

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Berényi Tihamér a Zsidó Hitélet hasábjain próbált a kikeresztelkedés - szerinte rendkívül kétséges „értelmére” - rávilágítani. Levelét „egy renegátnak induló” barátjához címezte: „Azzal, hogy kitaszítod Magadat a zsidóságból, még nem jelenti részedre azt a biztos páholyt, ahonnan végig nézheted, mint verik véresre azokat, ahonnan tehetségedet nyerted, sőt mindenkitől megvetve a kísérezzenét is Te szolgáltatod hozzá...” In: Zsidó Hitélet, 1938. 02-03. 12.o.

¹³ Remény, 1938. 11.sz.

szavai szerint „a kitért zsidó olyan, mint egy fehér lap az Ó-testamentum és Új-testamentum kötetei között. Sem ide, sem oda nem tartozik.”¹⁴

Az „Egyenlőség” cikkírói a keresztény egyházakat rá akarták döbbsíteni arra, hogy ilyen „hívőkre”, ilyen „tömegre” nem lehet szükségük. „Nekik saját jószántukból el kéne zárniok az utat az elől, hogy riadt és tanácstalan zsidók tömegesen meneküljenek hozzájuk”¹⁵ - szövegezte a keresztény egyházaknak szóló tanácsuk. A hittagadóknak szóló rövid üzenet pedig az volt, hogy megérdemlik, ha „bezárul előttük a sorompó mindkét oldalon”¹⁶.

A zsidófogalom önkényes megállapítása révén hatalmas tömegek váltak jogilag zsidókká, köztük számosan olyanok, akik vallási-egyházi hovatartozás szempontjából régen megszűntek azok lenni. Ez az érintettek számára azzal a megrendítő tanulsággal is szolgált, hogy „az általános zsidósors alól senki sem vonhatja ki magát”¹⁷. Most bebizonyosodott - írta a lap, hogy - mint az „Egyenlőség” írta - „a legszintelenebb zsidót éppen úgy eléri a zsidóság végzete, mint a legönérzetesebbet.”¹⁸

A zsidójavaslat a megítélés szempontjából a kikeresztelkedetteket egy kalap alá vette a zsidó hitközségben maradt vallástalanokkal és a hithű zsidósággal is. A kikeresztelkedettek előtt - sokszor valóban „bezárult a sorompó mindkét oldalon”¹⁹. Rendelkezésre állnak olyan dokumentumok, melyeket a keresztény hitre térő, de a törvényjavaslat által most zsidónak minősített emberek írtak keresztény egyházfőknek, segítségüket kérve.²⁰ Leveleikben elsősorban azt sérelmezik, hogy 1919. augusztus elseje utáni keresztelkedésük miatt nem számíthatnak kereszténynek, és a keresztység értékének megvédelmézésére hívják fel az egyházi vezetők figyelmét. Leveleikből az is kitűnik, valójában milyen okok készítették őket arra, hogy megkeresztelkedjenek. Áttérésük egyik fő motívuma a más vallásúval kötendő házasság terve volt, de a munkaerőpiacon érvényesülő antiszemita nyomás is ösztönözte. Ennek dacára - függetlenül attól, milyen egyéni érdek húzódozott

¹⁴ Uo. Balthazar Dezső ugyanakkor 1938-ban egy vele készített interjúban azt mondta: „A kitért, vagy áttért embert nem szeretem. Becsülöm ellenben a megtért embert, legyen az bárki.” In: Zsidó Hitélet, 1938. 07. (o.n.) (Kiemelés tőlem. F. C.) Az általunk idézett nyilatkozatok között csak látszólag van ellentmondás. Ő nyilván arra akart utalni, hogy a zsidó áttérő önmagában nem haszon az egyháznak, csak akkor, ha cselekedetéhez igazi vallásos meggyőződés társul. Nem mindenki gondolkodott azonban így. Schulek Tibor evangélikus lelkész „A zsidókeresztényekről” címet viselő tanulmányában az egyházak „alig jóvátehető mulasztásának” nevezte azt, hogy befogadták a zsidó áttérőket az egyházba. In: Schulek Tibor: A zsidókeresztényekről. Különlenyomat a "Keresztény Igazság"-ból. Baross-Nyomda, Uzsaly és Koncz nyomása, Győr, 1938. 2.o.

¹⁵ Egyenlőség, 1938.04.28.3.o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹Uo.

²⁰ A főpapokhoz küldött levelek szerzőinek neveit a személyiségi jogok tiszteletben tartása miatt csak monogramjukkal jelöljük.

meg döntésük mögött - az áttérés őszinteségéről igyekeztek meggyőzni a segítségül hívott egyházi személyiséget.

F. A. aki 1938. április 9-én intézett levelet Raffay Sándor evangélikus püspökhöz. F. A. egy egész zsidó réteg életérzését szólaltatta meg.²¹ Őt magát a kikeresztelkedésre az vitte rá, hogy Magyarországon a „zsidó” szó nemcsak az izraelita felekezet megjelölésére szolgál, hanem arra, hogy „a zsidó és a magyar megkülönböztetendő”²². Aki ennek a nyomásnak a hatása alatt érezte, hogy magyar és zsidó volta között választania kell, és „aki magát elsősorban magyarnak érezte, annak kereszténnyé kellett lennie.”²³ F. A. szerint az áttértek helyzete tarthatatlan, immár „teljesen idegenek a zsidó társadalomban, mely őket be sem fogadná,”²⁴ ráadásul a keresztény társadalom sem ismeri el őket keresztényeknek. Így arra ítéltetnek, hogy „egész életüket idegenben, hazátlanul töltsék el.”²⁵ Egy másik levélíró azért adott hangot elkeseredésének, mert a rendelkezések értelmében már nem fog kereszténynek számítani. Pedig a keresztiség számára valóban mély lelki átalakulást jelentett. Ezért ő nem térhet vissza ősei hitéhez, hanem mint kiteszított kereszténynek „lelki-légüres térben kell bolyongania”²⁶.

Serédi Jusztiniánnak, a magyar katolikus egyház első emberének címezték azt a levelet, melyben a levélíró túrhetetlennek nevezte, hogy a zsidótörvények a katolikus vallásra áttértek, vagy „a már katholicizmusban nevelkedettek tízezreit [...] lökik vissza a [...] zsidóságba”²⁷ és ezáltal teljesen idegenné válnak saját hazájukban. Zsidókká nem válhatnak - érvel a levélíró -, hiszen nem azok, keresztények és magyarok sem lehetnek, „keresztény vallású zsidó pedig csak pervertált agyvelőben születhet meg”²⁸.

Ravasz László református püspöknek Dr. D. I. budapesti levélíró vetette fel azt, hogy szerinte a református gyülekezetekben nem nézik jó szemmel a zsidó származású keresztényeket.²⁹ A kikeresztelkedetteket sújtó kiteszítottsági érzés tehát nem függ attól, hogy ki hová „tért be”. A kirekesztettség érzésének

²¹ Az új keresztények - mondja Bálint László - a legtárstalanabb elemei a társadalomnak. Túrhetetlen helyzetüket a zsidóból reformátussá lett szerző a következő szavakkal ecsetelte: „Akik elhagyták az ősi hitet, vergődnek az őket őrlő malomkövek között, lézengenek úgy, hogy sehova sem tartoznak. A zsidóság, a régi tábor, tobzódó gyűlölettel tagadta ki valamennyiüket, az erős, hatalmas, új gyülekezet, ahova menni akartak, viszont éppen csak megtűri őket és formaian ad nekik hazát. Reménytelennek látszó, örökös ideodajárkálás ez két szomszédvár között.” In: Bálint László: Az áttért megszólal. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged. A könyvnyomtatás feltalálásának 500. évfordulójára. 7.o.

²² Evangélikus Országos Levéltár. (EOL) Raffay-hagyaték. „Zsidó levelek 1919-44.” Ikt.sz.nélkül. (a továbbiakban: Raffay-hagyaték.)

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Raffay-hagyaték. Ikt. sz. nélkül .

²⁷ Esztergomi Prímási Levéltár (EPL). 2211/DC. 1938.

²⁸ Uo.

²⁹ A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. 678/1939. Elnöki iratok.

nyomasztó súlya alatt olyan is akadt, aki nyíltan kimondta: szerinte soha magyar zsidó nem határozta volna el magát arra, hogy felvegye a kereszténységet, ha előre látta volna, hogy ezáltal „semmiféle társadalomba nem fog tartozni”³⁰.

Olykor patetikus érvekkel próbálták bizonygatni az áttértek az áttérésük mögött meghúzódó őszinte szándékot. „1919-ben kikeresztelkedtem, igaz lélekkel, teljes meggyőződéssel. [...] tisztán lelkiismeretem és meggyőződésem vezetett”³¹ - áll egy 1938-ból származó, Raffay Sándornak küldött beadványban. Majd a levélíró annak a taglalásába kezdett, hogy áttérése őszinteségében a püspöknek miért kellene hinnie. Olyan vállalatnál állt alkalmazásban, ahol a részvénytöbbség zsidó kézben volt. Így az áttérés a levélírónak nemcsak anyagi előnnyel nem járt, ellenben kitette magát annak a veszélynek, hogy elveszíti az állását. Ezzel az érveléssel sokan próbálták élni. Egy ugyancsak Raffaynak szóló segélykérő levélben L. M. is arról számolt be, hogy náluk „az áttérés soha nem jelenthetett célszerűséget, vagy valamilyen anyagi előnyt.”³²

Sokan döntöttek a megkeresztelkedés mellett házasságkötés miatt. Érdekes, hogy ezek között elsősorban nőket találunk. Egy N. V. monogramot használó levélíró a kereszttség elismerésénél a legfontosabb kritériumnak - saját helyzetéből kiindulva - a keresztény társsal kötendő egyházi házasságot tartja, amit szerinte azért kellene a törvényhozásnak honorálnia, mert ez „az igaz beolvadni akarás megmásíthatatlan tanújele.”³³

A zsidó közösségben maradottak sérelmezték, hogy a törvény által előírt 20 %-os arányszámba a kikeresztelkedett zsidók ők is beleestek. Igazságtalannak érezték, hogy a zsidó közösségből eltávoztak most „bebocsátást kérnek a zsidóság kvótájába.”³⁴ Az „Egyenlőség” „A 20 % a zsidósághoz és nem a kitérteké!”³⁵ címmel hosszú cikket közölt a fenti problémáról. A vállalati vezetők figyelmét arra hívták fel: ügyeljenek, hogy a törvény végrehajtása során „a zsidóság húsz százaléka valóban zsidóknak is jusson.”³⁶ Azt tanácsolták, ha le kell faragni a személyzeti állomány zsidó rétegéből, akkor ezt elsősorban azokkal tegyék, akik „önmagukat igyekeztek lefaragni a zsidóságról”.³⁷ Mindezek mögött az a megfontolás állt, hogy a kitérteknek a zsidóság kenyerére nincs joguk, hiszen erről ők maguk mondtak le, amikor zsidóságukat föladták.

³⁰ Raffay-hagyaték. Ikt.sz. nélkül.

³¹ Raffay-hagyaték. Ikt. sz. nélkül.

³² Raffay-hagyaték. Ikt. sz. nélkül.

³³ Raffay-hagyaték. Ikt. sz. nélkül.

³⁴ Egyenlőség, 1938. 04. 28. 3.o.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

Az egyházi vezetőknek írott beadványok között több is fellelhető, amelyből a kikeresztelkedetteknek az a félelme tükröződik, hogy a törvény végrehajtása során a zsidó kézben lévő vállalatoknál el fogják veszíteni munkájukat. Mert - mint írják - a zsidó munkaadók „már csak bosszúból is”³⁸ először a zsidónak számító, de 1919. augusztus elseje után áttért alkalmazottakat fogják elbocsátani. Természetesnek vették, hogy a zsidó kézben lévő vállalatoknál először azokhoz fognak ragaszkodni, akik kitartottak vallásuk mellett, zsidók maradtak.

Az izraelita felekezet lelkészei az áttéréseket túlnyomórészt elítélték. A korabeli zsidó felekezeti sajtó jó néhány, rabbiktól származó írást közölt, azzal a céllal, hogy a felekezetet elhagyni készülőköt szándékuktól eltántorítsák, a már ismertetett érvekkel. Annak az igyekezetnek a hátterében, hogy a kitérni készülőköt a kitérés szükségtelen, illetve értelmetlen voltáról meggyőzzék, több megfontolás is fölfedezhető. Az egyik szempont nyilvánvalóan az egyház és lelkészei szellemi befolyását fenyegető veszély volt. A hitközségek gyengüléséről is tartottak. Az izraelita felekezeten azonban a kikeresztelkedés tömegessé válni látszó jelensége az erkölcsi káron túl érzékeny anyagi veszteséget is okozott. Vezetői többek közt ezért is hirdettek küzdelmet az áttérések megfékezésért. A korabeli sajtón túl befolyásos személyiségekhez, köztük a keresztény egyházak vezetőihez is fordultak az ügy kapcsán. Tiltakoztak a keresztény egyházak eljárása ellen, nehezményezték, hogy az áttérni kívánókat tömegesen átveszik, ahelyett, hogy a „járványnak” megpróbálnának gátat vetni. Úgy látták - ami nem volt híján minden alapnak -, hogy a tömeges áttérés a keresztény egyházaknak számottevő hasznot is hoz, és az anyagi szempontok mérlegelése nagymértékben befolyásolja őket a kereszténységet felvenni szándékozók átvételében. Ezzel egyébként keresztény oldalról is érveltek a keresztelések ellenzői. Arra figyelmeztettek: nem szabadna az egyházaknak a „betérő” zsidóságban elsősorban „adóalanyokat” látnia ...

A keresztény egyházaknak a tömeges keresztelésekből származó anyagi haszna a másik oldalon az izraelita felekezeten fenyegető veszteségekkel járt. Gyakorlattá vált, hogy a kitértek közül többen „szemforgató módon [...] titkos pénzjuttatásaikkal enyhítsék a zsidó szenvedések mérhetetlen súlyát.”³⁹ 1938 végén a hitközségek anyagi helyzetének megrendüléséről való félelemtől ösztönözve Dr. Silberstein Jakab békéscsabai főrabbi levelet írt Serédi Jusztinián hercegprímásnak. A főrabbi ecsetelni próbálta a kikeresztelkedések révén a zsidó hitközségekre szakadt problémákat. A hercegprímás segítségével azt szerette volna elérni - eléggé különös gondolat -, hogy a vallásukat elhagyó zsidókat új hitközségük továbbra is kötelezze a régi hitközség terheihez való hozzájárulásra. Magyarázatot próbált adni arra is, miért vélte fontosnak a

³⁸ Raffay-hagyaték. Ikt. sz. nélkül.

³⁹ Országos Egyetértés, 1938. 05. 23. 8.o.

megkeresztelkedett zsidók ilyen további anyagi hozzájárulását. Mint írja: a kikeresztelkedési láz azzal a veszéllyel jár, hogy „a zsidó hitközségek megrendülnek és megsemmisülnek”, s ezáltal „sokaknak, rabbiknak, tanítóknak és más hitközségi funkcionáriusoknak az existenciája problematikussá válik.”⁴⁰

A rabbik az áttérés elé megpróbálták akadályokat gördíteni. A rabbik akadályozó tevékenysége a keresztény egyházaknak a magyar törvényekben biztosított jogát elvi szempontból csorbította, akadályozta szabad érvényesítését. Másrészt veszélybe került az a nagy vallásegyenlőségi vívmány is, amelyet az 1895:43.tc. a zsidóknak biztosított. Az 1868:53.tc. még csak a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról szólt. Ez azt jelentette, hogy mindenki, aki valamely bevett vallásfelekezet tagja, szabadon térhetett át más bevett vallásra. 1895-ben azonban az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánították. Így az idézett, a „vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895:43.tc.” hatálybalépése után lehetővé vált nemcsak a keresztény vallásokról az izraelita vallásra, hanem az izraelita vallásról valamely keresztény vallásra történő áttérés is. Az 1895:43.tc. gyakorlati alkalmazása útjában a rabbik által támasztott nehézségeket már nemcsak azok sérelmezték, akiket áttérésükben akadályoztak, hanem azok a felekezetek is, amelyek felé az áttérési kérelmek irányultak. Egyesek azonban nyíltan kimondták: „távolról sem célunk az illető zsidók védelmére kelni.”⁴¹ Elismerték: „nem érdekünk a zsidók áttérésének mindenképpen való megkönnyítése, hisz mi magunk is próbaidőt állapítottunk meg számukra.”⁴² Azt is leszögezték, hogy ha a nehézségek támasztása „visszaélés jellegét ölténé, tenni lehet és kell ellene.”⁴³ Ismert volt előttük az az izraelita lelkészi hivatalokban elterjedt gyakorlat, hogy híveik kijelentkezéseit az 1895:43.tc. szellemével össze nem egyeztethető módon igyekeztek elgáncsolni. A kilépésre jelentkezőket sok esetben nem fogadták és a zsidó lelkészi hivatalok túlzásfóltságára való tekintettel sorszámot adtak híveiknek, akik így adott esetben csak több hónapnyi várakozási idő után tudtak a rabbi színe elé járulni, hogy kilépési szándékukat kinyilvánítsák. Az egykori törvény ráadásul maga írta elő a „kettős kijelentkezést” (értsd: kétszeri. F. C.) és azt, hogy a kilépési szándéknak két tanú előtt kell elhangoznia.

Az is előfordult, hogy az áttérni szándékozó „hivatalos időben megjelent az izr. rabbiságon, ott azonban minden próbálkozása dacára nem fogadták, nem engedték az illetékes lelkész elé [...] csak a folyosóra jutnak be, az altiszt tovább nem engedi, sőt rendőrök is állnak ott, hogy zavar ne keletkezzék.”⁴⁴ Volt

⁴⁰ 654/1938. EPL.

⁴¹ Evangélikus Élet, 1938. 12. 31. 4.o.

⁴² 946/1939 EPL.

⁴³ Uo.

⁴⁴ 891/1939 EPL.

példa arra is, az áttérni kívánók folyamodtak cselhez. Szabályszerűen, két tanúval aláírt jegyzőkönyvet hoztak magukkal, miszerint az illetékes rabbi előtt áttérési szándékukat kétszer kijelentették. A jegyzőkönyv azonban gyakran hamis volt, legalábbis a rabbit tekintve. Ebből további bonyodalmak származtak. Az illető keresztény felekezet lelkészei körében hosszas levélváltásra vezetett az a tanakodás, miként bírálják el azoknak a jegyzőkönyveknek a valódiságát, amelyek azt próbálták bizonygatni, hogy a „jelölt” minden igyekezete ellenére sem tudta megszerezni a rabbi jóváhagyását áttéréséhez. Ám arra is akadt példa, hogy az izraelita hitközség kétségbe vonta a csak két tanú által aláírt bizonyítványok valódiságát és a kijelentkezést (ami valójában esetleg meg sem történt) ezen az alapon semmisnek nyilvánították.

Súrlódások forrását jelentette az izraelita hitközségek merev, az áttérést szinte minden lehetséges módon gátolni kívánó ügykezelése. A zsidórendelet tehát a keresztény egyházakban is felborzolta a kedélyeket. 1938 tavaszától a keresztény egyházi sajtóban számos cikk jelent meg a zsidóságból „áttértek” helyzetéről. „Váratlanul ért ez a tapasztalás”⁴⁵ – írta az „Evangélikus Élet”. Ezt a keresztény egyházak jellemző megnyilvánulásának tekinthetjük. Egyházi berkekben viharos viták származtak abból a meglepő körülményből, hogy a törvényjavaslat 1919. augusztus elsejei, a keresztény hitre térés honorálására vonatkozó időhatára sem vetett véget az áttéréseknek. Abból, hogy a törvény miatt valóságos népvándorlás indult meg felénk, az egyházakon belül is véleménykülönbségek támadtak. Sokan gátat akartak vetni a jelentkezések özönének. Népes volt azonban azoknak a tábora is, akik „mindenek megkeresztelését” sürgették. Az írások terjedelmes csoportja foglalkozik annak az elemzésével, mi lenne a keresztény egyházak helyes magatartása az áttérési mozgalom irányában. Általánosnak mondható az a vélemény, hogy a zsidósággal szemben missziós kötelezettségeik vannak. A zsidóság misszionálásának gondolatát tehát általában az adott helyzetben sem vetették el. Azt is felismerték azonban, hogy az egyházaknak a tömeges átkeresztelésekéből kára is származhat, amennyiben a keresztység tekintélyén a „felelőtlen” megkeresztelések csorbát ejtenek. Ezzel számot vetve írják a lapok, hogy a térítés csakis "felelős" misszió lehet, semmiképpen nem lehet azonos a "hirtelen felszippantással, a felelőtlen, felszínes és gyors munkával.”⁴⁶

A „kereszttség” az egyik leggyakrabban használt kifejezéssé vált. Az egyházak sérelmezték, hogy az érdeklődés homlokterébe nem önmagáért, hanem a zsidókérdés felvetésével kapcsolatban került. Ellenezték, hogy a keresztelés asszimilációs érvvé sülyedjen, hogy a nemzethűség fokmérőjének, politikai és gazdasági kalkulációk tárgyának tegyék meg. Szerintük a kereszttség „társadalmi vagy nemzeti hasonulásoknak nem jelentheti

⁴⁵ Evangélikus Élet, 1938. 07. 23. 7.o.

⁴⁶ Uo.

előfeltételét.”⁴⁷ Tiltakoztak az ellen is, hogy a keresztséggel élni kívánók kereseti vagy fennmaradási lehetőséget várjanak tőle. Eltekintettek ugyanakkor attól, hogy azok a zsidók, akik a körülöttük támadt viharban a menekülésnek ezt a módját választották, sürgető kényszernek engedtek: így próbáltak az ellenük irányuló, élethelehetőségeiket szűkítő, a „másságot” elvető, a kereszténységet viszont reményeik szerint honoráló társadalmi légkör és a nyomában megjelenő állami intézkedések ellenében levegőhöz jutni.

A keresztény lapok a kormányon is számon kérik, hogy a keresztség vonzerejét sokak számára csak a zsidótörvény előli menekvés jelenti. Hiszen a kormány adott alkalmat „a keresztyén nevezet méltatlan árúba bocsátására és lealacsonyítására, amikor a bizonyos dátum előtt lecsorgott keresztvizet anyagi előnyök jogcímévé deklarálta.”⁴⁸ Megfogalmazódott az az elv is, hogy az egyházaknak résen kell lenniük, hogy megőrizték a „keresztség” tisztaságát.⁴⁹ Fontosnak tartották az érdekeltek meggyőzését arról, hogy mielőtt erre a lépésre elszánnák magukat, mérleeljék: a keresztségnek csak lelki értelemben van ígérete, ne reméljenek tőle anyagi előnyöket. A „kevesebb több” jelszót hangoztatták és próbálták érvényesíteni. Arra hívták fel a kereszteleseket végző papság figyelmét, hogy csakis azokat kereszteljék meg, akik számot vetnek azzal, hogy számukra a megkeresztelkedésből semmiféle előny nem származik.⁵⁰ Az áttérők seregével - mondták - akkor járnak el helyesen, ha a „betérő” zsidóság felvételi módján változtatnak.

A katolikus, a református és az evangélikus felekezet egyetértett abban, hogy „látszatkeresztényekre” nincs szükségük, ám aki komoly szándékkal jelentkezik, azt be kell iktatni a keresztény közösségbe. Ezt az egyházak kétségbevonhatatlan jogának tartották, melyet nem szabad alárendelni aktuális eszmeáramlatoknak, vagy politikai szeszélyeknek. Az „Evangélikus Élet” a következőket javasolta: „Egyszerűen ki kell mondanunk, hogy nem sietünk a keresztelessel és az előtte történő felnőtt oktatással [...] Tessék kurzusokat szervezni.”⁵¹ Ez a gondolatmenet azonban vallási áttérés ügyében furcsa logikát

⁴⁷ Evangélikus Élet, 1939.05.20. 8-9.o.

⁴⁸ Protestáns Szemle, 1939/39.sz. 40.o.

⁴⁹ Evangélikus Élet, 1939.02.25. 4.o.

⁵⁰ Forgács Gyula református lelkész szerint a református egyháznak nyíltan az áttérő tudtára kell adnia, hogy „áttérésükkel kapcsolatban semmiféle anyagi előnyöket, állást vagy különös kedvezményt nem biztosít számukra; hogy nem kap olyan születési vagy áttérési bizonyítványt, amelyből ne tűnne ki, hogy előzőleg milyen vallású volt.” In: Forgács Gyula: A zsidó áttérők figyelmébe. Sylvester ny., Bp., 1938. 4.o. Fontosnak tartotta, hogy az áttérni szándékozó szerezzon be Bibliát, református énekeskönyvet, Kátét, ezenkívül oktatásban kell részt vennie, valamint a vasárnapi istentiszteleteken. Fél év próbaidőt javasolt, amikor a „jelölt” még eldöntheti, kíván-e áttérni. Az áttérés - írja - a próba után sem kötelező. Az áttérni szándékozó a próba alatt feltárhatja kétségeit, eldöntheti, be tudna-e olvadni az egyházba, tudna-e annak közösségében élni. az egyház ugyanis - olvashatjuk - elszántan küzd az ellen a felfogás ellen, hogy zsidóból nem válhat igaz keresztény.

⁵¹ Evangélikus Élet, 1938.07.23. 7.o.

követ: bizonyos, a keresztény hittel és egyházzal kapcsolatos ismeretek elsajátítására helyezi a hangsúlyt.

További fejtörést okozott, hogy mi lesz akkor, ha egy adott keresztény felekezetbe való bejutás „ára” hosszadalmas felvételi procedúra lenne, „más [...] felekezeteknél pedig simán és gyorsan megy?”⁵² Ebben az esetben is az alapos felkészítést és a felekezetbe való bejutás komoly szándékáról való meggyőződést javasolták, hiszen ellenkező esetben „felekezeti féltékenységből szégyenítik meg magukat a keresztény felekezetek”⁵³, amit mindenáron el kívántak kerülni.

Mit láttak, akik megpróbálták belenézni „ezeknek a menekülteknek a lelkébe?”⁵⁴ A kereszteléseket végzőknek szembesülniük kellett az áttérők „gyökértelenségével”, melyet, mint „laza sehovatartozást” a cikkekben gyakran kárhoztattak. Általános tapasztalatnak számított a kereszteléseket végzők között, hogy az áttérők számára a héber mitológia és hagyomány „az Ó-testámentom világa hihetetlen mértékben ismeretlen.”⁵⁵ Ám sokan közülük azzal a meglepetéssel szolgáltak, hogy annál jobban ismerték a keresztény hittételeket és imádságokat. Őket nevezi az „Evangélikus Élet” „Lélektől felindítottaknak.”⁵⁶

A hazai zsidók kisebb-nagyobb része csak a kettős identitást komolyan veszélyeztető válságok hatására választotta felekezete elhagyását. Cselekedetük elsősorban válságkezelés volt. Paradox helyzetbe kerültek, elhagyott felekezetük megvetése és választott, új felekezetük bizalmatlanságának szorításában vergődtek.

Felhasznált irodalmak

Levéltári anyag

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. 678/1939. Elnöki iratok.

Esztergomi Prímási Levéltár (EPL). 2211/DC. 1938.

Evangélikus Országos Levéltár. (EOL) Raffay-hagyaték. „Zsidó levelek 1919-44.”

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Evangélikus Élet, 1938. 12.24. 13.o.

Könyvek

Bálint László: Az áttért megszólal. Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged. A könyvnyomtatás feltalálásának 500. évfordulójára.

Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. 1939. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása, Bp., 1939.

Forgács Gyula: A zsidó áttérők figyelmébe. Sylvester ny., Bp., 1938.

Holocaust Emlékkönyv. A vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából. Kiadja a Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség. Bp., 1994.

Karády Viktor: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Cserépfalvy Kiadása, Bp., 1997.

Karády Viktor: Traumahatás és menekülés. A zsidó vallásváltók szociológiája 1945 előtt és után. In: Múlt és Jövő, 1994/2. sz.

Roykó Viktor: Kereszténység, Magyarság, Zsidóság. Adalék a csonkamagyarországi zsidókérdés megoldásához. A Szerző kiadása, Kiskunfélegyháza, 1938.

Schulek Tibor: A zsidókeresztényekről. Különlenyomat a „Keresztény Igazság”-ból. Baross-Nyomda, Uzsaly és Koncz nyomása, Győr, 1938.

Sajtó

Egyenlőség, 1938.

Evangélikus Élet, 1939.

Nemzeti Újság, 1939.

Remény, 1938.

Országos Egyetértés, 1938.

Pesti Napló, 1938.

Protestáns Szemle, 1939

Református Élet, 1938.

Zsidó Hitélet, 1938.